

**ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)**

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ

КОЛЕДЖ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

«КИЇВСЬКА МУНІЦИПАЛЬНА АКАДЕМІЯ

ТАНЦЮ ІМЕНІ СЕРЖА ЛИФАРЯ»

Корнійчук Назар Ігорович

ХОРЕОГРАФІЧНА СЮЇТА «ЕНЕЇДА»

(за мотивами однойменного бурлеску Івана Котляревського)

Пояснювальна записка до бакалаврської роботи

(творчого проєкту на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

зі спеціальності 024 «хореографія»)

Рівень вищої освіти БАКАЛАВР

Галузь знань 02 «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО»

Спеціальність 024 «ХОРЕОГРАФІЯ»

Спеціалізація / освітньо-професійна програма / «Народна хореографія»

Керівник:

доцент, заслужений працівник культури України Білаш О.С.

Рецензент:

Головко Н.М.

Захищено на засіданні екзаменаційної комісії

Протокол №__ від ____ р.

Голова комісії _____ П.І.Б.

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи реалізації творчого проєкту	
«Хореографічна сюїта “Енеїда”».....	5
1.1. Аналіз літератури та джерел, що використовувались при реалізації творчого проєкту.....	5
1.2. Характеристики джерела постановки.....	9
1.3. Характеристика стилю хореографії і музичного супроводу.....	14
1.4. Відтворення у різних видах мистецтва твору	
І. Котляревського Енеїда».....	15
Висновки до першого розділу	19
РОЗДІЛ 2. Художньо-аналітичні відомості творчого проєкту.....	20
2.1. Лібрето.....	20
2.2. Форма, жанр, стиль; ідейно-тематичний аналіз.....	22
2.3. Композиційно-архітектонічна побудова.....	25
2.4. Сценарно-композиційний план.....	26
2.5. Дійові особи та їх характеристика	27
2.6. Характеристика музичної основи хореографічного твору.....	29
Висновки до другого розділу	32
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми

Споконвіку українська Держава відчайдушно виборює своє право на існування. Чесною працею, кров'ю та потом народ відстоює те, що і так за правом належить йому. Паросток суверенності проростав століттями попри все аби в ХХІ знову зазнати пекельних випробувань. На тлі жахливих подій сучасності відбувається неабияка трансформація українського суспільства: посилюється національна ідентичність та самосвідомість, прокидається генетична нескореність та волелюбність. Ми розуміємо, хто ми насправді і ким ніколи не хотіли б стати.

Це породжує неабияке бажання транслювати ці думки через творчість та плекання української культурної спадщини.

Розмірковуючи над темою бакалаврської роботи, був без сумнівів обраний знаковий для української літератури твір Івана Котляревського «Енеїда» в якому автор майстерно поставив на ваги вади та принади українського суспільства, а сатиричний бурлеск огорнув вагомим символізмом, що і є основним лейтмотивом всього твору.

Надихнувшись поемою, хотілось би відтворити всі барви українського колориту засобами хореографічного мистецтва, занурити глядача у веселу але повчальну історію, де пліч-о-пліч ідуть хабарництво і відвага, лицемірство чиновників і весела вдача запорожців, затхлість життя в російській імперії та віра в наше світле майбутнє.

Мета творчого проекту:

Реалізація хореографічної сьюїти за темою «Енеїда» за мотивами однойменної поеми Івана Котляревського

Завдання творчого проекту:

- Реалізувати на практиці мету творчого проекту;

- Обґрунтувати теоретичні основи творчого проекту;
- Розкрити ідейно-тематичних та композиційних рішень постановки;
- Розкрити художні особливості творчого проекту;
- Дослідити аспекти творчості Івана Котляревського;
- Розглянути історію побуту козацтва;
- Створити оригінальний текст хореографічної сюїти.

Новизна творчого проекту полягає в

- Реалізація «Енеїди» засобами українського народно-сценічного та характерного танцю;
- Пошук нових шляхів у створенні оригінального хореографічного тексту;
- Створення авторської хореографії в умовах обмеженого простору та кількості виконавців.

Практичне значення творчого проекту.

Сюїта може бути продемонстрована на заходах з різної тематики як цілком так і по частинам.

Проект може стати творчим осередком різноманіття народної хореографії для виконавців та розвинути їхню майстерність. Зокрема для постановника здобути досвід у роботі з колективом.

Апробація творчого проекту

На практичному показі екзамену з дисципліни «Мистецтво балетмейстера» буде оприлюднено адажіо Енея та Дідони з 2 частини сюїти.

Структура та обсяг пояснювальної записки.

Пояснювальна записка складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків (5 позицій), списку використаних джерел (13 найменувань). Загальний обсяг роботи 34 сторінок з них основного тесту 31 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПРОЄКТУ «ХОРЕОГРАФЧНА СЮІТА “Енеїда”»

1.1 Аналіз літератури та джерел, що використовувались при розробці творчого проєкту.

Осягнути будь-яке історичне явище можна лише через звернення до минулого. Важливо уточнити хронологічні рамки, в межах яких останнє простежується. Це набуває особливої актуальності при вивченні витоків українського козацтва та утвердження його в житті суспільства.

Серед теорій появи українського козацтва значне місце посідає етимологічна, побудована на семантичних висновках. Польські історики Самуель Твардовський, Павло Пясецький, Веспасіан Каховський тлумачили термін "козак" від слова "коза", зважаючи на спритність чоловіків. Український літописець Григорій Грабянка вважав їх нащадками хозарських племен.

Основоположниками автохтонної теорії генези українського козацтва вважаються польський хроніст Марцін Бельський та французький дворянин Гійом Левассер де Боплан. Подальший розвиток її відбувся у літописі Самійла Величка — обґрунтування походження козаків з місцевої української людності. Українська історіографія XIX — початку XX ст. поглибила і розширила останню тезу, довівши її до логічного завершення.

«Козак» — термін, запозичений українцями від південних сусідів, тюркського походження. Щодо його генези існує багато версій, чимала частина яких розглянута в дослідженнях Д. І. Яворницького та Г. І. Халимоненка. У загальному розумінні "козак" — це вільна людина, бурлака, шукач пригод. Одночасно цей термін вживався для прикордонника, вершника, найманого воїна, степового розбійника.

На території Січі в мирний час звісно проживала відносно невелика кількість козаків. Решта займалися промислами або сільським господарством, якщо вони не були на варті чи в походах. У вільний час вони займались мистецькою діяльністю з гумористичним напрямком, доказом чого була знайдена на полі Берестецької битви дерев'яна плакетка з смішною карикатурою.

Козаки мали обрядову систему, що була пов'язана з основним заняттям – військовою справою та воєнізованим побутом. Зокрема, обряди прийому в запорожці. Важливою рисою характеру запорізьких козаків була глибока релігійність. «Вони сповідують грецьку віру, яку називають руською, дуже вшановують святкові дні і дотримуються постів, які у них тривають 8 або 9 місяців на рік і полягають в утриманні від м'яса», – згадував Боплан. Загалом на Запорожжі козацькі звичаї тісно сплелися із християнською обрядовістю, й утворилась своєрідна козацько-православна культура. Козацькі звичаї хоча й пропагували серед січовиків безшлюбність, однак виховували, особливо у хлопців, шанобливе відношення до жінки-матері, сестри, дружини чи коханої дівчини.

Отже, звичайне життя українського козацтва було по-своєму особливим: козаки проживали на січі (жінкам було заборонено приходити туди) або навколо неї з сім'ями, мали достатній рівень медичних знань, переплетіння звичаїв і традицій з релігією сформували у них своєрідну культуру у якій головне місце займав козак-воїн.

Тематика українського козацтва завоювала неабияку прихильність істориків, та не лише їхню. Історія українських воїнів знайшла своє втілення у багатьох витворах мистецтв. Наприклад, найвідоміша поема Івана Котляревського «Енеїда».

«Енеїда» - епічна поема, написана великим українським поетом Іваном Котляревським. Це один з найвизначніших творів української літератури, символ національного відродження та втілення національного духу.

Історія створення "Енеїди" починається у XVIII столітті, коли Україна перебувала під польсько-литовським та російським впливом, а українська мова та культура були пригнічені. Тоді ж Іван Котляревський вирішив створити поему, яка б віддзеркалювала український національний дух та культурні традиції.

Над «Енеїдою» Котляревський працював біля 30 років. Перше видання датується 1798 роком і містить у собі три частини. Четверта була повноцінно видана у 1809 році разом з трьома попередніми. П'яту частину світ побачив у 1821 році, а шосту – 1827. У 1842 надрукували повністю завершений твір.

Він брав за основу класичну поему «Енеїда» римського поета Вергілія, але адаптував її до українських реалій та культурних особливостей. Він також використовував українські народні пісні, легенди та перекази, щоб надати поемі автентичності та народності.

«Енеїда» Котляревського була великим успіхом і одразу ж завоювала популярність серед українців. Вона стала символом боротьби за національну самосвідомість та культурну ідентичність. Ця поема стала однією з найважливіших подій в історії української літератури, і вона продовжує впливати на українську культуру й сьогодні.

Чимало видатних людей віддавали шану величі цього твору, неодноразово згадуючи про нього у своїх записах:

- С. Єфремов: «Енеїда» — перша ластівка українського національного відродження».
- М. Коцюбинський: «З появою “Енеїди” забуте і закинене під сільську покрівлю слово, наче фенікс з попелу, воскресло знову».
- О. Гончар: «Енеїда — поема народна, істинно класичне творіння», «Енеїда — твір, на іскрений сонцем, розпашілий од земних пристрастей»
- С. Стеблін-Камєнський: «Списуючи з природи, автор “Енеїди” не погіршив проти істини, народність відображається в поемі, як у дзеркалі».

- В. Сосюра: «Над книжкою твоєї “Енеїди” нащадок схилить радісне чоло».

- Альфред Єнсен: «Світове письменство знає чимало травестійних «енеїд», але тільки українська «Енеїда» Котляревського «має самостійну й оригінальну вартість»... Секрет її довговічності — в іскрометному гуморі, у майстерному використанні лексичних багатств української мови...»

Окрім того, випадок української «Енеїди» рідкісний у тому сенсі, що саме навколо комедії відбулося гуртування українського народу. Поема І. Котляревського успішно виконала функцію представлення колективної ідентичності через гумор.

Для глибокого дослідження теми українського козацтва було опрацьовано наступні джерела: праці «Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV — середина XVII ст.» Віталій Щербак [13], «Які особливості повсякденного життя українського козацтва в XVII СТ.?» О. В. Ростовська, О. М. Марусечко [8].

Збірник матеріалів IX Міжнародної наукової конференції Самойленко О. Г. «Знаки питання в історії України: провінційний простір і час» [9]

Для поглиблення знань з методики балетмейстерсько-постановочної діяльності, розробки хореографічних творів, створення сценарно-композиційного плану знадобились наступні праці.

А. Рехвіашвілі та О. Білаш «Мистецтво балетмейстера», в якій «подана характеристика аспектів вивчення хореографії в контексті дисципліни. Просторово-часова природа хореографії та її місце серед інших видів мистецтва. Жанрова структура хореографічного мистецтва та система видового розподілу» [7].

А.В. Лопухов, А.В. Ширяєв, А.І. Бочаров «Основи характерного танцю» «тут представлені основні рухи танців різних народів та методика їх викладання, визначається їх зв'язок із класичним танцем та відмінності від нього» [5].

Б.М. Колногузенко Хореографічна сюїта – методичні матеріали з курсу «Мистецтво балетмейстера» [4].

В.М. Верховинець «Теорія українського народного танцю», в якій автор мав на меті «як найточніше описати ті рухи й фігури українського народного танцю, що їх використовує наш народ» [1].

Т.С. Ткаченко «Народний танець» автор якої «пропонує увазі читачів лише окремі, найбільш характерні приклади з найбагатшої скарбниці народного танцювального мистецтва» [11].

І звісно важливою працею в ході роботи стала книга «Методика викладання класичного танцю» Л.Ю. Цветкової. Описана в ній методика викладання класичного танцю стала вагомим внеском в теорію і практику балетного мистецтва [12].

Аналіз усієї переліченої літератури став ґрунтовним фундаментом для здійснення задуму творчого проекту. Він допоміг поглибитись в обрану тему та дав змогу розглянути різні її аспекти. Що в майбутньому стало важливим початком до балетмейстерської роботи над даною постановкою та створення цілісного творчого проекту.

1.2 Характеристика джерела постановки

Поема «Енеїда» Івана Котляревського стала величним явищем для української культури, що визначилося не лише унікальністю свого стилю, а й художньою вартістю, неповторним відтворенням давніх сюжетів, які знаходять своє походження у великому джерелі літературних творів. Цей епічний твір вирізняється різноманітністю парадоксів, які роблять його літературним феноменом. "Енеїда" представляє перехідну епоху як у соціально-історичному вимірі, так і в рамках літературного розвитку свого часу, відображаючи багато протиріч у першій оцінці. Це оповідь-протиставлення між старим бароковим стилем та новими літературними

принципами, між «високою» та «низькою» мовою, серйозною темою та гротескною подачею, між античними міфами та народними образами, випадковістю та свідомим замислом, а також між античною формою та народним духом.

Композиційна будова та епічна структура «Енеїди» легко пояснюються. Травестія і бурлеск, з'явившись і активно включившись у літературний процес під час італійського Відродження, існували разом. Українська література має довгу традицію цих жанрів, тому неправильно було б назвати «Енеїду» першим українським твором такого типу. Однак першим і, можливо, єдиним, де вони розкривають не лише формотворчий, а й смислотворчий потенціал і набирають виразних етнокультурних рис, відчутним чином відрізняється західна традиція травестування та бурлескного зображення.

Історія написання та видання бурлескно-травестійної поеми І. Котляревського «Енеїда» виявляється складною та захопливою. Вона свідчить про глибоку повагу духовних наставників нації до рідної мови, культури, традицій та історії. Протягом понад двох десятиліть І. Котляревський працював над цією поемою, але живим поглядом так і не побачив її повного видання. Це обумовлювалося численними обставинами того часу, в якому жив письменник.

Літературну творчість І. П. Котляревський розпочав у дуже складний для України період. Це був час, коли історичні події поставили під питання майбутнє української мови та культури. Царський уряд, проводячи колоніальну політику, обмежував свободи українців. У 70-х роках XVIII століття Запорізьку Січ було зруйновано, українське військо ліквідовано, а кріпосне право було закріплене на Лівобережній Україні, що призвело до різкого класового розшарування серед українців. Цариця Катерина II, за відповідні "послуги", надавала українським чиновникам дворянські титули та землі, що ставали селянами кріпаками в руках поміщиків. Деяка частина української інтелігенції, прагнучі до дворянських привілеїв, відмовлялася від

своїї національної ідентичності, культури та мови. Українська освіта, книги, мова та культура денаціоналізувалися, розглядалися як щось відстале, "селянське".

Українській літературі загрожувала втрата власного обличчя та шляху розвитку. Але в кожному критичному моменті в історії України знаходилися люди, які ставали на захист духовних цінностей народу. Такими були письменники, такі як Григорій Сковорода. І. П. Котляревський продовжив цю громадянську місію, висловивши свою щирю любов до простого народу та ідеї гуманізму та демократії. А в творах Т.Г. Шевченка український народ говорив українською мовою на повний голос. Після появи «Кобзаря» взагалі марними стали потуги великодержавників відмовити українцям у праві на існування нації, мови, історії, держави.

Кожна історична епоха або період характеризується своїми унікальними рисами у мистецтві, його новаторським духом та взаємозв'язком із попередніми досягненнями. Творчість Івана Петровича Котляревського не виняток: вона виростала на основі світової та української літературних досягнень XVIII століття, які він докладно досліджував. [6].

Працюючи над «Енеїдою», І. П. Котляревський вже мав досвід вчителювання в поміщицьких сім'ях. Життя в селах та близьке спілкування з селянами дозволило йому глибше вивчити народні звичаї, побут, обряди, пісні та говірку. Цей багатий духовний досвід став основою не лише для "Енеїди", але й для його драматичних творів.

Одним із джерел натхнення для «Енеїди» була поема Публія Вергілія Марона. Імовірно, І. Котляревський ознайомився з цим твором ще навчаючись у Полтавській семінарії, де вивчали твори різних авторів, включаючи Горація, Овідія та Вергілія.

«Енеїда» також стала частиною багатой традиції травестійного жанру. Ляллі, Скаррон та інші поети вже раніше створювали травестії на твір Вергілія. Українська література також мала свої попередників у цьому жанрі,

зокрема Панаса Лобісевича, автора поеми «Вергілієві пастухи, в малоросійський кобеняк переодягнені».

Таким чином, «Енеїда» І. П. Котляревського стала результатом взаємодії зі світовою літературою та українською народною традицією, що сприяло створенню унікального літературного шедевру. Спроби видавати книжки в добу І. Котляревського, не маючи великих грошей, були марними. Однак «Енеїда», маючи популярність у глядачів, ходила в рукописних копіях. Один із таких списків перших трьох частин і було видано 1798 року без згоди автора в Петербурзі.

Поема, яку І. П. Котляревський створив була названа «Енеїда на малоросійський язык перелицованная И. Котляревским. Иждивением М. Парпуры. 1798», була випущена без згоди автора у 1798 році. У 1808 році у Петербурзі з'явилася друга версія поеми під тією ж назвою.

У 1808 році І. П. Котляревський покинув військову службу й переїхав до Петербурга у пошуках роботи. Незважаючи на труднощі, які він зазнавав у цьому місті, він продовжував працювати над «Енеїдою», виправляючи неточності та додавши четверту частину, а також складаючи словник маловживаних слів.

Після завершення підготовки до друку, І. П. Котляревський, спільно з полтавським поміщиком С. М. Кочубеєм та міністром внутрішніх справ В. П. Кочубеєм, випустив третє видання «Енеїди» у 1809 році в Петербурзі. Ця версія мала додатково четверту частину, а автор присвятив поему С. М. Кочубеєві.

Протягом наступних трьох десятиліть поема, за винятком трьох невеликих уривків, не друкувалася, але І. П. Котляревський продовжував над нею працювати. Він завершив п'яту частину «Енеїди» у 1813-1817 роках, але, на жаль, за його життя поема в шести частинах так і не була опублікована. Лише чотири роки після смерті І. П. Котляревського, видавець Й. А. Волохінов у Харкові випустив повний текст «Енеїди» у університетській друкарні.

Зміст бурлеску

Поема, написана чотиристопним ямбом та складається з 6 частин, розповідає про пригоди троянського отамана Енея.

Основні персонажі поеми:

Еней — один із героїв Троянської війни в античній літературі;

Зевс — бог громів і блискавок, цар богів;

Юнона — дружина Зевса;

Венера — богиня кохання, мати Енея;

Дідона — карфагенська цариця, коханка Енея;

Еол — бог вітрів;

Анхіз — батько Енея;

Турн — суперник Енея в боротьбі за Лавинію;

Лавинія — дочка царя латинян Латина та його дружини Аматі.

Після руйнування Трої греками, Еней разом з ватагою троянців вирушає морем у пошуках нового дому. Юнона, яка ненавидить Енея, звернулася до бога вітрів Еола, щоб той спричинив бурю та потопив троянців. Проте Еней вміло примирився з Нептуном, і буря стихла. Після довгих блукань троянці висаджуються в Карфагені, де правила цариця Дідона. Вона закохується в Енея, і він проживає з нею два роки, забуваючи про своє призначення – заснувати Рим. Однак після нагадування Меркурія про це, Еней та його товариші вночі втікають, а Дідона, відчувши глибоке горе, підпалює себе.

Потім троянці прибувають до Сицилії, де Еней вирішує влаштувати поминки по своєму батькові, Анхізу. Під час бенкету троянські жінки, замовленні служницею Юнони, підпалюють човни Енея, але завдяки проханням до богів дощ рятує частину кораблів. Потім Анхіз з'являється в сні перед Енеєм і просить сина навідати його у пеклі.

Після цього троянці прибувають на Кумську землю, де віщунка Сивілла, за обіцянкою богині сонця Феби та за винагороду для себе,

проводить Енея до пекла. Там Еней зустрічає Дідону та зустрічається з батьком, який передбачив йому майбутню могутність.

Після цього троянці прибувають на острів, де правив цар Латин. Вони дізнаються, що тут люди говорять латиною. Еней та його супутники вивчають мову за тиждень, а потім Латин пропонує свою дочку Лавінію в заміж за Енея. Але ображений на це наречений Лавінії, Турн, оголошує війну Енею та латинам.

Щоб перемогти Турна, Еней об'єднується з аркадянами, які також ворогують з латинами. Після численних сутичок з активним втручанням богів, зокрема Юнони та Венери, Еней здобуває перемогу та вбиває Турна, що відповідає передбаченню, згідно з яким він має стати засновником Римської держави.

1.3. Характеристика стилю хореографії і музичного супроводу

Для втілення літературного твору «Енеїда» безумовно була обрана народна українська хореографія. Адже лише вона здатна в повній мірі охопити всі національні особливості, традиції та вади українського народу. Виконана під музику українських композиторів повністю занурює глядача в атмосферу веселощів, гулянь, життєвих негараздів, любовних трагедій, бойових перемог та завзятого козацького духу. Чоловічі персонажі постають перед нами дужими та непереможними. Від них віє могутністю та живою енергією, в той час, як жінки оповивають ніжністю, звабливістю, хитрістю, підступністю, а навіть несамовитою люттю та безпорадністю. За музичну основу обрано твори Бориса Лятошинського, Гната Хоткевича, Лева Колодуба, Губи Володимира, Віталія Губаренка та Костянтина Данькевича. Таке різноманіття дає змогу широко ознайомитись із творчістю українських музикантів та зануритись в неї. Завдяки синтезу оригінальної хореографії та барв музики, сюїта стає екстрактом національного колориту.

1.4. Відтворення у різних видах мистецтва твору І. Котляревського «Енеїда».

Графіка

У 1874 році Порфирій Денисович Мартинович та Корнієнко Василь Онисимович створили перші ілюстрації до «Енеїди» Котляревського, а в 1904 році українські художники, графіки. Хоча деякі з цих композицій мали недоліки у формальному відношенні, особливо ті, що були багатофігурними, але кілька малюнків з цієї серії відзначалися високим рівнем, якістю та живим гумором, що підняло їх до рівня великого творця «Енеїди».

Художники розуміли, що Україна не може прокинутися зі свого сну, поки її дітям не буде розповідатися про минуле, поки не буде показано сучасне. Вони мали намір створити серію малюнків, що охоплюватимуть всю історію України, для якнайкращого відтворення минулого.

Після «жовтневої революції» Георгій Іванович Нарбут, видатний український графік, спробував проілюструвати «Енеїду». (дод.1)

Останнім великим художнім проектом Георгія Нарбута було ілюстрування «Енеїди» І. Котляревського, проте через передчасну смерть він встиг виконати лише одну ілюстрацію. Роботу над ілюструванням безсмертного твору розпочато було у 1918-1919 роках. Його пробна ілюстрація до поеми стала глибоким кольоровим акордом не лише до самої поеми, але й до всіх подальших спроб ілюстрування.

Ілюстрації Івана Падалки можна вважати одними з кращих творів неопримітивізму в українському мистецтві 30-х років XX століття. (дод.2).

Внесок Івана Падалки в розвиток української книги не обмежується лише його власним творчим доробком на цій ниві. Завдяки йому бойчуківська школа отримала новий імпульс у творчості Олександра Довгаля. Творчість останнього, подібно до багатьох українських графіків, формувалася під впливом юнацьких захоплень і експериментів у різних формалістичних напрямках. Однією з його останніх і, можливо, найцікавіших робіт у

книжковій графіці були ілюстрації до "Енеїди" І. Котляревського. Це сімдесят малюнків, які відзначалися надзвичайною живописністю і, водночас, графічною чіткістю.

Українську книжкову графіку 30-40-х років неможливо уявити без внеску видатного майстра ілюстрації Івана Їжакевича. (див.дод.3). У 1948 році Іван Сидорович у співавторстві із своїм учнем Ф. Коновалюком ілюструє «Енеїду» Івана Котляревського. Тут колористична манера яскрава, часто побудована на контрастах, ілюстрації сатиричні, замість гумору гротеск. Як у літературі, так і в образотворчому мистецтві, крім того, що висловлене чи змальоване, що доступне безпосередньому сприйманню, завжди існує підтекст, який завдяки своїй багатій асоціативності безмежно розширює можливості впливу на читача і глядача. [3]

Друга половина 50-х років ХХ століття ознаменувалася активними пошуками молодими художниками нових виразних засобів, які сприяли б асоціативно-узагальненій передачі змісту літературного твору. Це помітно вирізняє серед сучасників творчість Анатолія Базилевича (1926–2005) – народного художника України.

Вершиною творчості А. Базилевича стала робота над «Енеїдою» (дод.4). Ілюстрації відзначаються складністю композицій, динамічних і разом з цим класично чітких і зрівноважених. Художником було виконано сто тридцять ілюстрацій, розроблений макет і оформлення книги. А. Базилевич ніколи не ставив перед собою суто формальних завдань, віддаючи пріоритет розкриттю ідеї літературного твору, психологічній характеристиці персонажів.

У 2010 році виходить ще одне перевидання «Енеїди». Ілюструє поему харківський художник Андрій Миколайович Печенізький. В графічному оформленні митця вийшло близько 400 видань. Ілюстрації вирізняються яскравим індивідуальним художнім почерком, своєрідною пластикою та прагненням емоційності художнього виразу. Графічні роботи, виконані чорною тушшю та пером, автор стилізує під ліногравюру.

Наступне сучасне перевидання поеми «Енеїда» І. Котляревського, що вийшло друком у 2010 році у київському приватному видавництві «Корбуш», особливо заслуговує на увагу. Художнє оформлення до цього видання створила київська художниця Оксана Іванівна Тернавська. (див.дод.5). Нове видання «Енеїди» дійсно вражає, адже на його підготовку пішло цілих 3 роки. Майстерно вимальовані персонажі художниці вдало розмістились у розкішних декораціях українського бароко.

Театральне мистецтво

До початку XX століття «Енеїда» ніколи не ставала предметом інсценізації.

У 1910 році «Енеїда» Івана Котляревського вперше була поставлена на сцені Київського театру М. Садовського. Режисер М. Садовський вибрав лише деякі епізоди з поеми для своєї сценічної версії, однак інсценізація не вийшла досить вдалою, і були виявлені певні недоліки у зіставленні тексту з музикою.

У процесі роботи над лібрето та літературною основою вистави залучили кількох літераторів, серед яких Л. Старицька-Черняхівська внесла найбільший внесок. Вона поєднала комічний побутовий сюжет з елементами сентименталізму та лірики, зробила образи богів, карфагенян та троянців типовими для українців, зберегла жанровий та мовний симфонізм поеми. Таким чином, спільна робота режисера і композитора над «Енеїдою» привела до створення опери, яка поєднала комедійно-сатиричний план з національним колоритом, зберігаючи основні елементи поеми І. Котляревського.

Прем'єра опери відбулася 23 листопада 1910 року і мала великий успіх. Варто відзначити, що творцям вдалося з першого разу створити майже ідеальну українську оперу-буф. До цього часу український театр, який мав музичну спрямованість, звертався до традиційних жанрів опери, оперети, водевілю та фарсу. Однак на сцені театру М. Садовського у виставі «Енеїда» українська публіка вперше побачила видовище зовсім нового жанру, який був

дуже популярним в Європі в останній третині XIX століття. «Енеїда» поєднала український матеріал і проблематику з європейською стилістикою і зайняла провідне місце серед вистав театру М. Садовського протягом усього періоду його існування, залишивши помітний слід в історії вітчизняного театру взагалі.

У сезоні 1986-1987 років на сцені Київського академічного українського драматичного театру імені І. Франка була представлена постановка «Енеїди» С. Бедусенка. Цю інсценізацію здійснили головний режисер театру С. Данченко та відомий український поет І. Драч. Вистава «Енеїда» не мала прямих зв'язків з сучасністю, проте привернула увагу глядацької аудиторії, зокрема молоді.

Вистава «Енеїда» «франківців» належала до творчого доробку С. Данченка, який володів як обережним ставленням до класичного твору, так і реформаторським режисерським підходом. Поезія «Енеїди», яка була основою для постановки, складна для сценічного втілення. Діалоги поеми характеризують персонажів та переповідають події, але не розвивають конфлікт і не просувають дію вперед. Це становило виклик для режисерського пошуку, метою якого було надати нового звучання виразному віршованому тексту, прибрати шкільний пил, а також привести героїв поеми ближче до сучасності.

Таким чином, в постановці спостерігався пошук нових виразних засобів для втілення поезії та приведення героїв до сучасного сприйняття. Режисерський підхід С. Данченка прагнув створити магічну атмосферу, але не всі аспекти задуму були повністю реалізовані у виставі.

Справді, однією з цікавих особливостей вистави був режисерсько-акторський тандем С. Данченка і Б. Ступки, який виконав роль автора. Б. Ступка, «порушуючи запропоновані правила театральної гри», перетинає межу між сценою і залом і беззаперечно вступає у прямий контакт з глядачами. Він залучає усю залу як свідків подій, а потім, звертаючись до окремих осіб, вільно змінює адресування своїх авторських посилок. Після

цього він знову повертається на сцену, щоб продовжити розгортання дії та уявити твори своєї фантазії. Цей неочікуваний контакт між актором та глядачем, незвичайна взаємодія, створювали особливу атмосферу та залучали глядачів до подій на сцені.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

У першому розділі пояснювальної записки було комплексно розглянуто та проаналізовано усі джерела, що використовувались для роботи над хореографічною сюїтою «Енеїда». Адже для сценічного втілення настільки знакового для української історії твору, необхідно було провести дослідницьку діяльність з вивчення історії України, історії козацтва як окремого феномену, ознайомлення з національними традиціями та звичаями. Для поглиблення знань з методики балетмейстерсько-постановочної діяльності, розробки хореографічних творів, створення сценарно-композиційного плану знадобилось детальне ознайомлення з низкою теоретичних та методичних посібників.

Важливим підрозділом є характеристика першоджерела, адже розуміння його концепції та ваги в історії приносить розуміння стилістики, хореографії, музичного супроводу та сценографії хореографічної сюїти. «Енеїда» Івана Котляревського є унікальним за жанром твором – бурлескно-травестійна поема, сповнена контрастів та гіпербол. Отже таким і повинне бути сценічне її втілення.

Опис втілення сюжету першоджерела в інших творах мистецтва дає простір для натхнення та візуалізації майбутнього проекту та створює цілісне його бачення. Характеристика стилю хореографії, музичного супроводу та короткого змісту поеми починає поступово занурювати у роботу над постановкою, виявляє її сюжет та стилістичні особливості.

РОЗДІЛ 2

ХУДОЖНЬО-АНАЛІТИЧНІ ВІДОМОСТІ ТВОРЧОГО ПРОЕКТУ

2.1. Лібрето

Вступ

Руїни Трої. З'являється моторний парубок Еней, а за ним і ватага завзятих троянців. Після руйнування греками їхньої домівки, козакам нічого не залишається, окрім як податись на пошуки нової. Так і вирішують вони вирушати в дорогу. Та на перешкоді стає Юнона. Вона ненавидить Енея, тому звертається до бога вітрів Еола з проханням учинити бурю на морі.

Перша частина:

У дорозі мандрівників дійсно спіткало лихо. Боги вітрів Борей, Нот, Зефір та Євр за наказом Еола затягнули корабель троянців у неминучий шторм. Проте Еней, покликавши Нептуна, вміло примирився з ним, і вітри вщухли, отримавши прочуханки від бога морів. Троянці успішно дістались берегів Карфагену, де їх зустріла цариця Дідона. Вона полонила Енея своєю красою, тож ватага залишилась на святкування. Відбувся шалений бенкет, на якому всі добряче розважились, а найдужче Еней. Та на ранок з'явився Меркурій та нагадав про його призначення – заснувати Рим. Тож козаки тихцем покидають береги Карфагену. Дідона, прокинувшись і вхопивши за руку втікача, була грубо відторгнена чоловіком, від чого потім трагічно загинула, спаливши себе заживо.

Друга частина:

В дорозі до Сицилії уві сні до Енея являється його покійний батько Анхіз і просить сина відвідати його у пеклі. Тож корабель відправляється до Кумської землі. Там Енея зустрічає Сивілла і проводить його до царства

мертвих. Там козак бачить жахливі катування грішників і їхні муки. Врешті-решт зустрічає батька і той передбачає йому велику могутність.

Третя частина:

Троянці прибувають на острів царя Латина. І поки всі вивчають мову та обживаються на новому місці, Енеєві западає до душі Латинова дочка Лавінія. Батько побачивши гідного претендента на її руку, з радістю погоджується на весілля. Але Турн, наречений дівчини, охоплений гнівом, оголошує Енеєві війну. У фінальному двобійю перемогу здобуває Еней. Він вбиває Турна і стає засновником Римської держави.

Четверта частина:

Весілля Енея та Лавінії.

2.2. Форма, жанр, стиль; ідейно-тематичний аналіз

Форма – сюжетна хореографічна сюїта

Хореографічна сюїта - це твір, складений з кількох танців, які об'єднуються спільною темою та чергуються за принципом контрасту. Ця форма хореографії сформувалася протягом тривалого історичного періоду в глибині народних обрядових свят. В них чергування народних ігор, танців і колективних рухів з часом стали предметом спостережень, вивчення та використання для створення професійних композицій. Розвиток світського бального танцю та балів-маскарадів також сприяв формуванню різноманітних композицій, у тому числі в музиці. З розповсюдженням побутового світського танцю та його зростанням в суспільному етикеті танцювальна музика ставала все більш популярною. У творчості композиторів цей тренд призвів до поєднання контрастних танців, що стало основою форми старовинної

танцювальної сюїти. Як самостійна форма, сюїта сформувалася в творчості італійських лютністів та французьких клавесиністів, які поступово удосконалювали її структуру. Сюїта як форма танцювальної музики використовувалася одночасно і в придворних оперно-балетних виставах, де контрастне співставлення танців визначалося самими танцями, їх структурою та виразними засобами. [3]

Сюїта, що мала свої корені в народному танці, вперше була створена П. Вірським та М. Болотовим і представлена в програмі українського державного ансамблю 1 вересня 1937 року.

Жанр – комедійний з елементами бурлеску і травестії

Комедія, походячи від грецького слова κωμῳδία (від κωμῶς — весела процесія і ᾠδή — пісня), є формою драматичного твору, що за допомогою гумору та сатири викриває недоліки суспільства та робить смішними різноманітні аспекти реальності або людей. Виникла вона у Стародавній Греції, з початкових шантажних пісень, а згодом отримала політичні відтінки сатири. Комедійність виникає, коли персонажі свідомо занижуються автором, виходячи за межі середнього рівня життя. Вони намагаються зберегти свою важливість у суспільстві, маючи при цьому ілюзорне уявлення про реальність та намагаючись вирішити свої проблеми непридатними способами, що протирічать об'єктивним законам суспільного розвитку.

Бурлеск є особливою формою мистецтва, яка вирізняється своєю гострою комедійною та сатиричною естетикою. Він використовує гумор, іронію та сатиру для відтворення абсурдності та протиріччя у суспільних нормах. Бурлеск часто включає в себе пародію на відомі твори або жанри, а також ексцентричні костюми, виразний макіяж та вигадливі рухи. Цей жанр може висміювати соціальні проблеми, політичні уявлення та стереотипи. У цілому, бурлеск - це форма мистецтва, яка використовується для висловлення іронії та жвавості людського життя через гумор та ексцентричність.

Травестія (італ. travestire — перевдягати) — це форма гумористичної поезії, де серйозні або героїчні твори переробляються у комічні з використанням жартівливих або сленгових виразів.

Вірно, жанр "Енеїди" Івана Котляревського можна охарактеризувати як епічну, бурлескно-травестійну поему. Однак, відмінною рисою твору є різкий контраст між темою і характером її розкриття. У порівнянні з попередніми травестіями "Енеїди", що заперечували свою першооснову, Котляревський вирішився на новий підхід, де не стільки висміювання оригіналу, скільки зображення нового, маловідомого для світу життя українського народу стали головною метою. Його "Енеїда" може бути вважана скоріше героїко-комічною поемою, ніж строгою травестією, проте гумор в ній не є розважальним. Котляревський, навіть жартуючи, розкриває минуле, сучасне та майбутнє України, звертаючись до історії і побуту свого народу.

Таким чином, жанр хореографічної сюїти, як і "Енеїда", не може бути цілком комедійним або розважальним, оскільки мета її створення полягає в досягненні іншої, більш глибокої концепції.

Стиль – українська народна хореографія

Тема: пригоди моторного козака Енея на тлі життя українського суспільства кінця XVIII ст.

Ідея: возвеличення сили духу та волелюбності українського народу, висміювання та осуд вад українського суспільства кінця XVIII ст.

Надзавдання: зобразити вікову боротьбу українського народу за національну ідентичність, зберегти культурну спадщину за допомогою популяризації бурлеску Івана Котляревського "Енеїда", втіливши її на сцені засобами хореографічної виразності

Наскрізна дія – шлях народу до нового дому та формування української нації

2.3. Композиційно-архітектонічна побудова

Експозиція: знайомство з Енеєм і його ватагою троянців, які нагадують козаків-запорожців, з їх завзяттям, хоробрістю, веселими звичаями і войовничим настроєм.

Зав'язка: Рішення троянців вирушати в дорогу у пошуках нового дому. Бажання Юнони стати їм на заваді.

Розвиток дії: подорож Енея з троянцями у пошуках Італії. Прибуття до Карфагену та зустріч з Дідоною. Подорож до пекла і зустріч з батьком. Будівництво Риму

Кульмінація: битва Енея з Турном, в результаті якої боги також розділились на два загони.

Розв'язка: перемога Енея над Турном, бо Зевс зглянувся на героя і став на його бік.

2.4. Сценарно-композиційний план

Частина	Виконавці	Світло	Декорації	Реквізит	Музичний матеріал	Хронометраж
Пролог	Еней, троянці Юнона Еол		Руїни Трої		«Троїсті музики» Л. Колодуб	05:15
Перша частина	Еней троянці Боги вітрів Борей, Нот, Зефір та Євр Нептун жінки Карфагену Дідона		Море, шторм Карфаген		«Невільничий ринок Каффи» Г. Хоткевич	6:35
Друга частина	Еней Грішники Анхіз Сивілла	Червоне	пекло		«Слов'янська сюїта» поема- ноктюрн, allegro Борис Лятошинський	05:12
Третя частина	Еней Троянці Латин Лавінія Турн		Рим			
Четверта частина	Еней Лавінія Латин Троянці Жителі Риму				Гопак з музики до к/ф «Богдан Хмельницький» К. Данькевич	03:41

2.5. Дійові особи та їх характеристика

У поемі Івана Котляревського «Енеїда» можна виділити три великі групи образів. Перша група представлена Енеєм і троянцями, які зображені як українські козаки-запорожці зі своєю хоробрістю, радісними звичаями та рішучістю. Друга група образів включає богів - Зевса, Юнону, Венеру, Нептуна, Еола, Плутона та інших, які зображені як феодально-поміщицька верхівка зі своїми негативними рисами, такими як хабарництво, інтриги та зневажливе ставлення до простих людей. Боги втручаються в мандрівку Енея: одні допомагають йому, інші перешкоджають. Третя група образів - це земні герої та царі, які зображені як українські поміщики і феодали, їх взаємини та побут.

Еней - провідник козацького духу, відважний і розумний лідер, який захищає гідність і честь свого народу;

Анхіз - батько Енея, перебуває в царстві мертвих, управліному Плутоном;

Дарес - самовпевнений сицилієць, який викликає Ентелпа на бій і стає жертвою своєї ж великої впевненості;

Низ та Евріал - вірні воїни, готові пожертвувати життям за козацьку присягу і братерство, дотепні і добродушні, що віддають своє життя в бою з рутульцями;

Сивілла - пророчиця, яка проводить Енея в царство мертвих, наповнена жадібністю, схожа на Бабу Ягу, але з окремою містичною силою;

Дідона - цариця Карфагену, яка закохується у Енея і після його відходу від неї підпалює себе;

Латин - скромний цар Латинської землі;

Лавинія - донька Латина, наречена Турна, але згодом обрана Енеєм, викликаючи війну між троянцями і рутульцями;

Турн - князь рутульців, який починає війну з Енеєм і гине від його руки;

Боги Олімпу:

Зевс (Юпітер) - могутній бог, господар грому і блискавки, але іноді відомий своєю п'яництвом і лінощами;

Юнона (Гера) - дружина Зевса, хитра інтриганка, яка заважає планам Енея;

Венера (Афродита) - мати Енея, богиня краси і кохання, яка захищає його від втручання Юнони;

Еол - бог вітрів, хитрий і підкупний;

Нептун - бог морів і океанів, іноді відомий своєю скупістю;

Плутон - володар підземного світу;

Вулкан - бог вогню, чоловік Венери;

Меркурій - посланець богів, покровитель торгівлі;

Борей, Нот, Зефір, Євр - боги вітрів, кожен з них принесе свої впливи на природу.

2.6. Характеристика музичної основи хореографічного твору

За музичну основу хореографічного твору було взято твори українських композиторів Бориса Лятошинського, Гната Хоткевича, Лева Колодуба, Губи Володимира, Віталія Губаренка та Костянтина Данькевича.

У пролозі відбувається знайомство глядача з ватагою відчайдушних троянців на чолі зі сміливим парубком Енеєм. Твір Лева Колодуба «Троїсті музики» підкреслює веселу вдачу, працьовитість та завзятість народу навіть попри життєві труднощі. Та коли музика змінює настрій на таємничий, а навіть загадковий, неважко здогадатись – з'являється Юнона, що нашіптує Еолу прохання перешкодити троянцям. Звісно, не помічаючи цього, мандрівники відправляються в дорогу.

Творчість Л. Колодуба вирізняється своєю багатогранністю та різноманітністю, охоплюючи широкий спектр музичних жанрів. Для створення картини масового дійства Л. Колодуб майстерно використовує виразові засоби оркестрового письма, відтворюючи основні прийоми народного музикування. Він застосовує манеру гри ансамблю троїстих музик завдяки імітації характерної гомофонно-гармонічної фактури, імпровізаційності мелодичного вислову та специфічного тембрового розвитку. Через контрастування композитор створює відчуття змагання, що також є притаманним для таких народних ансамблів. Ці прийоми можна простежити у таких творах «Троїсті музики».

Під час своєї подорожі троянці потрапляють в шторм, утворений богами вітрів. Це прекрасно оспівує музикант Віталія Губаренка «Матроський танець» з 2 картини опери «Загибель ескадри». Її жвавість чудово характеризує як витівки вітрів, так і боротьбу проти них троянців.

В творчості В. Губаренка відчувається постійне прагнення відобразити навколишню дійсність через призму власних почуттів і розуміння. Такий підхід надає головним героям його камерно-вокальних творів виразну емоційність і справжню силу почуттів. Протягом своєї творчої кар'єри В. Губаренко в своїх романсах майстерно поєднував народно-пісенні та фольклорні інтонації з сучасними досягненнями музичної культури. Елементи фольклору мали особливе значення для глибшого втілення програмного і художнього задуму.

Прибувши до берегів Карфагену Еней зустрічає незвичну манливу красу карфагенських жінок. Цариця Дідона заводить козака своїм танцем. Їхню зустріч прекрасно передає музикант Гната Хоткевича «Невільничий ринок Каффи».

Музична діяльність композитора була тісно пов'язана з бандурою, хоча він також грав на скрипці та фортепіано, а також професійно співав баритоном. Головною заслугою Хоткевича стало те, що він підніс мистецтво гри на бандурі на новий рівень, поклавши край багаторічній «конкуренції» між бандуристами та кобзарями. Гнат Миронович у Львові видав перший підручник з гри на бандурі, який багато разів перевидавався. Також Хоткевич є автором таких праць, як «Короткий курс гри на бандурі» (1931 р.), «Музичні інструменти українського народу» (1930 р.), «Кобза, торбан і бандура» (1931 р.), «Бандура та її можливості» (1933 р.), а також багатьох збірок композицій для бандури та обробок народних пісень. Загалом він написав понад 600 творів, включаючи романси, хори, струнні квартети, твори великого формату для бандури і капели бандуристів. Деякі з його творів нині вважаються народними — зокрема «Невільничий ринок у Кафі», в якому так

доречно переплітаються ніжні, майже східні мотиви з енергійною, жвавою музикою.

Після веселощів Енеєві являється Меркурій та нагадує про його обов'язки. Парубок намагається потайки втекти, та Дідона хапає коханця за руку. Попри намагання цариця не змогла втримати юнака, від чого у відчаї спалила себе, про що свідчить лірична кінцівка в музиці.

Зі спокійної майже містичної музики поеми-ноктюрна зі «Слов'янської сюїти» Бориса Лятошинського починається друга частина хореографічної постановки. Таємничість зумовлена появою покійного батька Енея з проханням прийти до нього. Тож наступна частина вище згаданого музичного твору переносить глядача до пекла. Пронизлива, динамічна, різка вона відкриває найжахливіші катування грішників, в той час як сумна та протяжна частина оспівує зустріч козака з батьком. Знесилений від численних поразок на своєму шляху, він здобуває таку необхідну підтримку та пораду.

Борис Лятошинський — один із найвидатніших українських композиторів, який відіграв важливу роль у розвитку української музики. Створивши перші в українській класиці п'ять професійних монументальних симфоній, він одночасно задав тренд на модернізм. У радянські часи Лятошинський впровадив небачені до того інновації, ставши одним із перших, хто розширював горизонти гармонії та використовував атональність у своїх творах.

У третій частині корабель прибуває до Латинської землі. Музика Губи Володимира «Сюїта з музики кінофільму “Данило - Князь Галицький”» (1987) висвітлює найсильніші почуття Енея, що миттєво закохався в доньку царя Лавінію. Втручання Турна змінює хід подій і переводить ситуацію у войовниче русло.

Четверта частина – весілля Енея та Лавінії відбувається під музику Гопака до к/ф «Богдан Хмельницький» композитора Костянтина Данькевича.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У другому розділі пояснювальної записки викладено детальний опис практичної частини хореографічної сюїти.

Лібрето хореографічної сюїти, написане на основі бурлескно-травестійної поеми «Енеїда», зображує події кожної частини постановки. Робота складається з прологу та чотирьох епізодів, поєднаних спільним сенсом та стилем музичного супроводу.

За формою постановка є хореографічною сюїтою. За жанром – комедією з елементами травестії та бурлеску.

Стиль хореографії – українська народна хореографія. Темою сюїти є пригоди моторного козака Енея на тлі життя українського суспільства кінця XVIII ст. Ідеєю - возвеличення сили духу та волелюбності українського народу, висміювання та осуд вад українського суспільства кінця XVIII ст.

Експозицією є знайомство з головним героєм – Енеєм та руїнами трої. Зав'язка – рішення троянців-запорожців вирушати в дорогу у пошуках нового дому, з чого і починаються їхні незабутні пригоди, а також перша поява богів, які мають безпосередній вплив на розвиток подій. Розвитком дії є всі наступні пригоди Енея: знайомство з Дідоною та втеча від неї, сон про батька та подорож до пекла, а також прибуття нарешті до Латинської землі. Кульмінацією сюїти є битва Енея з Турном за право взяти собі в дружити доньку латинського царя Латина – Лавінію, і перемога Енея. Розв'язкою є весілля закоханих та віднайдення нового дому троянцями.

У розділі сценарно-композиційний план подано таблицю з даними для сценічного втілення роботи. Характеристика музичної основи вміщує в себе аргументацію вибору музичного матеріалу, а також ознайомлення з його авторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховинець В. «Теорія українського народного танцю». Київ: Муз. Україна, 1990. 152с.
2. Зайцева В. І. Ілюстрування творів І. Котляревського видатними графіками-«шістдесятниками» як стильовий орієнтир у сучасному мистецтві української книжкової графіки.
3. Зайцева В. Ілюстрування творів Івана Котляревського як культурна складова української книжкової графіки першої половини ХХ століття «Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених». 2016. С. 21-23.
4. Колногузенко Б. М. Хореографічна композиція : методичний посібник з курсу «Мистецтво балетмейстера». Харків : ХДАК, 2018. 208 с.
5. Лопухов А., Ширяєв А., Бочаров А. Основы характерного танца: учеб.пособие – Л. – М., 1939.
6. Монастирецький, Л. С. (2012) До історії написання «Енеїди» І. Котляревського. Монастирецький Леонід Семенович : наук. студії (1965-2011 рр.) / упоряд. В. Башманівський, С. Чорна. с. 162-166.
7. Рехвіашвілі А. Ю., Білаш О. С. «Мистецтво балетмейстера : навч. Посіб». Київ : КНУКіМ, 2017. 152 с.
8. Ростовська О. В., Марусечко О. М. Які особливості повсякденного життя українського козацтва в XVII ст.?
9. Самойленко О. Г. Знаки питання в історії України: провінційний простір і час: збірник матеріалів ІХ Міжнародної наукової конференції. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 122 с.
10. Семенюк О. М. Трансформація оперного жанру на прикладі опери «енеїда» М. Лисенка та С. Бедусенка: історичний контекст та музичні впливи («Світ наукових досліджень. Випуск 19»: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 23-24 травня 2023 р.)
11. Ткаченко Т. Народний танець – М., 1967
12. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю. Підручник. — 4-е вид. — К.: Альтерпрес, 2011. — 324 с.
13. Щербак В. Українське Козацтво: формування соціального стану Друга половина XV — середина XVII ст.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Додаток 2

Додаток 3

Додаток 4

Додаток 5

